

УДК 378.14

Т.А. Сутюшев

Національна академія Національної гвардії України, Харків

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ НАВЧАЄМИХ ІНОЗЕМЦІВ ДО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Розглядаються на практичному прикладі психологічні та дидактичні аспекти адаптації військовослужбовців іноземних армій, які навчаються у вітчизняних вищих військових навчальних закладах, до особливостей навчального процесу цих закладів.

Ключові слова: психологічні та дидактичні аспекти, адаптація, навчальний процес, іноземні військовослужбовці.

Вступ

Постановка проблеми. Так склалось з радянських часів, що значна кількість іноземних військовослужбовців, які прибувають на навчання у вітчизняні вищі військові навчальні заклади (ВВНЗ) на початковому етапі навчання проходять курс навчання російської мови (як іноземної), а також курс загальновійськової підготовки. Іноді ці курси вони проходять окремо у різних закладах, іноді – в одному. Військова складова процесу навчання іноземних військовослужбовців, а також деяких сторін їх життєдіяльності у цілому, у стінах вітчизняних ВВНЗ будується, в основному, з опорою на вітчизняні загальновійськові статuti та традиційні форми і методи навчання загальновійськовим і військово-спеціальним дисциплінам.

На початковому етапі навчання іноземних військовослужбовців, насамперед дисциплінам загальновійськової підготовки, значна кількість викладачів відзначає невідповідність реалізованого обсягу навчальної роботи її результатам, у наслідок чого спостерігається запізнення за навчальним часом виходу іноземних військовослужбовців на рівень командирів відповідного ступеню. Практика показала, що вирішення цієї проблеми шляхом перерозподілу навчального часу за формами навчання, а також пошуку раціональних варіантів сполучень форм та методів навчання з видами навчальних занять радикальним чином проблему не вирішує. Слід зазначити, що на прикладах цілого ряду груп іноземних військовослужбовців були помічені ознаки негативного сприйняття викладаемого курсу загальновійськової підготовки і, насамперед, такої її пріоритетної складової, як тактична підготовка. На рівні ідеї, як спроби інтуїтивного пояснення спостерігаемого явища без проміжної аргументації і усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на основі яких можна було б зробити висновок, значна кількість викладачів пов'язувала цю проблему з процесом адаптації іноземців до вітчизняної системи військового навчання в цілому. Як відомо, свою специфічну матеріалізацію ідея знаходить у гіпотезі. На

рівні гіпотез як здогад про причини спостерігаемого педагогічного явища у якості пріоритетної була висунута версія, яка була пов'язана з психологічним аспектом адаптації іноземців до вітчизняної системи загальновійськової підготовки. Як і завжди, версія вимагала перевірки, яку можна було провести у формі педагогічного експерименту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням психологічної адаптації присвячений цілий перелік досліджень. Щодо психологічної адаптації навчаємих військовослужбовців, то проблемні питання цього процесу досліджувались у формі науково-дослідних робіт. Так, в ході однієї з таких робіт, яка виконувалась за участю автора [1], розглядалися питання адаптації курсантів вітчизняного ВВНЗ військово-повітряних сил до загальновійськової підготовки. Однак, в цій роботі не розглядалися питання, пов'язані з проблемами навчання саме іноземних військовослужбовців, викликаних особливостями навчального процесу вітчизняних ВВНЗ.

Огляд сучасних наукових робіт, виданих у формі монографій, звернув увагу на фундаментальний розгляд проблем, пов'язаних з питаннями навчання іноземців у вищих навчальних закладах, у монографії [2], а також у монографії [3], де розглядаються питання психологічної адаптації. Однак, питання саме психологічної адаптації іноземців до особливостей навчального процесу у цих працях, на жаль, не висвітлюються.

Щодо іноземних та вітчизняних академічних періодичних видань за профілем психології та педагогіки, наприклад, таких як російський “Психологічний журнал”, а також вітчизняних: “Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічна та психологічна науки”, “Вісник Національного університету оборони України”, то їх огляд не виявив матеріалів, який безпосередньо торкались розглядаємої проблеми.

Метою статті є викладення підходу до вирішення проблеми, пов'язаної з психологічними та дидактичними аспектами адаптації іноземних військовослужбовців до навчального процесу вітчизняного ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу

Як було позначено вище, висунута у якості пріоритетної версія причина виникнення педагогічної проблеми була пов'язана з психологічним аспектом адаптації іноземних військовослужбовців до особливостей вітчизняної системи загальновійськової підготовки. Версія отримала свій розвиток і знайшла часткове підтвердження у ході контролю самостійної роботи іноземців. З'ясувалось, що реалізуємі положення нашої системи загальновійськової підготовки усвідомлювались ними у спотвореному вигляді її основних сильних сторін. Мова йшла про спотворення сприйняття, недооцінювання і в цілому про недовіру традиційній випробуваній роками практичному засвоєнню основних тем тактичної підготовки у вигляді комплексних тактичних задач, кожна з яких передбачала послідовну реалізацію трьох основних видів занять за схемою: групова вправа – тактичне заняття – тактична летючка. Реалізації цієї схеми передувало викладання теоретичного матеріалу та обговорення найбільш складних його питань з використанням таких видів занять, як лекція та семінар. Таким чином, система загальновійськової підготовки передбачала реалізацію, в основному, п'яти видів занять.

Особливе неприйняття викликали групові вправи, в ході яких проводились заслуховування прийнятих рішень та їх уточнення за ходом нарощування тактичної обстановки. Не викликали особливої довіри й семінари, на яких спроби втягування іноземних військовослужбовців в обговорювання найбільш складних питань теоретичного матеріалу у більшості випадків були марними. На тактичних заняттях у значній частині іноземців викликали неприйняття окремі команди з управління та умовні сигнали (особливо ті, які використовуються розвідниками на основі шиплячих та свистячих голосних), що, очевидно, було викликано природною прив'язаністю до фонетичних особливостей своєї рідної мови. Тактична летючка як завершальний етап комплексної тактичної задачі теж викликала неприйняття, але, очевидно, за причиною неприйняття незвичних жорстких форм контролю тактичної підготовки з публічним розбором його результатів.

За результатами бесіди з навчасними у час їх самостійної роботи був також зроблений висновок про недостатність впливу самих викладачів на навчаних з метою формування в них адекватного уявлення про переваги вітчизняної системи військового навчання, яке за певними ознаками можна віднести до так званої прусько-руської військової школи.

Аналіз накопичених емпіричних фактів дозволив сформулювати емпіричні моделі як особистостей викладачів, так і їх діяльності. Складена паралельно в ході науково-дослідної роботи [1] професіограма викладача дисциплін загальновійськової підготовки (у вигляді системно-функціонального портрету) при порівнянні з емпіричними моделями дозволила розробити корективи у навчальний процес. Корективи передба-

чали посилення акцентів на пріоритетні переваги вітчизняної школи військового навчання і були покладені в основу педагогічного експерименту. Експеримент передбачав реалізацію визначених акцентів на кожному з п'яти видів занять по кожній внесеній у навчальну програму темі. Так, на лекційних заняттях акцент робився на приклади випереджувальних для свого часу (двадцять років двадцятого сторіччя) концептуальних розробок відомого радянського воєнного теоретика Триандафиллова В.К. [4, 5] стосовно глибокої оборонної (наступальної) операції (бою), які знайшли відбиття у актуальних й до теперішнього часу оперативних та оперативно-тактичних концепціях іноземних армій (наприклад, "Повітряно-наземна операція", "Всеохоплююча операція").

На семінарських заняттях увага іноземних військовослужбовців зверталась на діалектичний розвиток положень теорії глибокого оборонного (наступального) бою на прикладах змін, які знаходили відбиття з початку у бойових статутах піхоти Червоної Армії, а потім – бойових статутах Сухопутних військ Збройних сил СРСР, а пізніше – й Збройних Сил України. Найбільш яскравим прикладом розвитку зазначеної теорії виглядав порівняльний аналіз (насамперед, структурний) бойових статутів піхоти Червоної Армії видань 1938 та 1945 років [6, 7], які відбивали успішну теоретичну трансформацію бойового досвіду Червоної Армії, яка привела до Великої перемоги Радянського Союзу у 1945 році. Обговорення на семінарі найбільш складних положень теоретичного матеріалу, викладеного на попередній лекції переконувало іноземних військовослужбовців у послідовності проводимого навчального процесу.

На групових вправах, які традиційно проводились на макеті місцевості, крім відпрацювання рішення на бій, яке приймалось у ході попереднього самостійного заняття, передбачався аналіз альтернативних рішень, не завжди стикуючих з положеннями вітчизняних бойових статутів та прогнозувався й обґрунтовувався їх не завжди однозначний результат. Аналіз альтернативних рішень, як правило, був продовженням обговорення проблемних питань попереднього семінарського заняття, що і пов'язувало його з групою вправою. В цей же час іноземним військовослужбовцям передбачалось нагадування про персональну відповідальність командира за результат бою. Для приклада наводились положення з організації та ведення бою, розроблені у 1942, 1943 роках [6, 8], які стосувались обов'язків командира і серед інших передбачали: "... смело брать на себя ответственность за боевые действия" (п. 19 [8]), а відносно виконання наказу вказували: "Точное, своевременное и бесприкословное выполнение приказа является основой боевой деятельности командира" (п.20 [8]).

У ході реалізації завдань наступної ланки, а саме – тактичного заняття, яке проводиться у польових умовах, акцент робився на стройність та логіку положень вітчизняної теорії управління військами, що при

відпрацюванні тої чи іншої теми відбивалось, у першу чергу, усвідомленням детермінованості складу пунктів та органів управління, а також команд та сигналів управління підрозділами, які діють, насамперед, у похідних, передбойових та бойових порядках. Особливий акцент робився на лаконічність та достатність команд управління та зв'язок їх змісту з порядком дій особового складу, які вони визначають, та чому це все в цілому має забезпечувати успіх у бою. Для військовослужбовців іноземних армій, у яких реалізуються підходи інших військових шкіл, наприклад, англо-американської, доцільно логіку та переваги вітчизняної теорії управління військами пояснювати у порівняльному аналізі.

Завершальний етап комплексної тактичної задачі: тактична ленточка надавалась, насамперед, ні як форма контролю засвоєння теми, а як завершальне тренування у прийнятті рішення по карті з вивчаємої теми у заданий нормативний час. Нормативи пояснювались і супроводжувались вітчизняними прикладами з навчальної та бойової практики військ. З урахуванням національних особливостей деяких груп іноземців публічне обговорювання результатів ленточки не проводилось.

В цілому, проведення загальновійськової підготовки у формі з початку теоретичної підготовки, а потім – комплексних тактичних задач з наведеними дидактичними особливостями, себе виправдало – ступень довіри іноземців до вітчизняної школи військового навчання значно підвищився. Контроль психологічної адаптації до навчального процесу здійснювався у бесідах викладачів з іноземцями під час їх самостійної роботи. Здійснювали його, у першу чергу, викладачі, чия модель навчання за задумом педагогічного експерименту вимушена була зазнати відповідного корегування. За результатами бесід викладачів з навчасними їх психологічна адаптація відзначалась у вигляді послідовного формування адекватного уявлення про сутність та переваги вітчизняної школи військового навчання.

У наведеному педагогічному експерименті наочно проявилась роль професури як фахівців з визначення та формулювання педагогічної проблеми та формулювання гіпотез, а також доцентського складу як фахівців з планування та проведення педагогічного експерименту.

Висновки

1. При вирішенні проблеми повільної адаптації іноземних військовослужбовців до навчального процесу вітчизняного ВВНЗ, серед пріоритетних факторів, які впливають на адаптацію, слід розглядати фактор дидактичного впливу викладацького складу на формування у навчаємих уявлення про сутність вітчизняних теорій військового навчання і теорії воєнного мистецтва як складових нашої воєнної теорії в цілому. Неприйняття сильних сторін зазначених складових може бути пов'язано з спотвореним психологічним сприйняттям цих сильних

сторін, яке може обумовлюватись недоліками саме дидактичного характеру.

2. Достовірність версії про причини повільної адаптації іноземців може бути перевірена у ході педагогічного експерименту, до формування замислу якого необхідно залучати, насамперед, професорський склад, а до планування і проведення його доцентський склад. Чітке формулювання професурою педагогічної проблеми і гіпотези пояснюючої причини повільної адаптації іноземців має бути основою для планування педагогічного експерименту. Його коректність в значному ступеню буде визначатись коректністю моделей діяльності викладачів, а також моделей їх особливостей.

3. Практика показала, що вирішення проблеми повільної адаптації іноземних військовослужбовців до навчального процесу вітчизняного ВВНЗ шляхом перерозподілу навчального часу за формами навчання, а також пошуку раціональних варіантів сполучень форм та методів навчання з видами навчальних занять радикальним чином зазначену проблему не вирішує. Результати проведеного експерименту свідчать, що послідовне посилення акцентів на сильних сторонах вітчизняних теорій військового навчання і військового мистецтва впродовж циклу теоретичних занять і комплексних тактичних задач, що вирішувались в ході загальновійськової підготовки, сприяють формуванню адекватного уявлення про сильні сторони вітчизняних теорій військового навчання і військового мистецтва, розсіює недовіру до них, що значно прискорює адаптацію до навчального процесу.

Список літератури

1. Корегування загальновійськової підготовки курсантів молодших курсів навчання (шифр "Командир"). [Текст]: звіт про науково-дослідну роботу (заключний). – Харківський інститут військово-повітряних сил ЗС України; наук. керівник Сутюшев Т.А.; відповідальний виконавець Соколов В.М., – Х., 2003. – 176 с.
2. Преподавание русского языка иностранным студентам: теория и практика, традиции и инновации: моногр. / под ред. д-ра пед. наук, проф. Н.И. Ушаковой. – ХНУ имени В.Н. Каразина. – Х., 2014.
3. Березин Ф.Б. Психическая адаптация и тревога. [Текст] / Ф.Б. Березин // Психические состояния. – СПб: Питер, 2000. – С. 219-229.
4. Триандафилов В.К. Размах операций современных армий / В.К. Триандафилов. – М., 1926.
5. Триандафилов В.К. Характер операций современных армий / В.К. Триандафилов. – Изд. 4-е. – М., 1937.
6. Боевой устав пехоты Красной Армии. Ч. II (боец, отделение, взвод, рота). Военное издательство Народного Комиссариата Обороны. – М., 1938.
7. Боевой устав пехоты Красной Армии. Ч. II (боец, отделение, взвод, рота). Военное издательство Народного Комиссариата Обороны. – М., 1945.
8. Обязанности командира стрелкового отделения в бою. Военное издательство Народного Комиссариата Обороны. – М., 1943.

Надійшла до редколегії 23.07.2015

Рецензент: д-р військ. наук, проф. Г.А. Дробаха, Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ДИДАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АДАПТАЦИИ ОБУЧАЕМЫХ ИНОСТРАНЦЕВ
К УЧЕБНОМУ ПРОЦЕССУ ВЫСШЕГО ВОЕННОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

Т.А. Сутюшев

Рассматриваются на практическом примере психологические и дидактические аспекты адаптации военнослужащих иностранных армий, которые учатся в отечественных высших военных учебных заведениях, к особенностям учебного процесса этих учреждений.

Ключевые слова: психологические и дидактические аспекты, адаптация, учебный процесс, иностранные военнослужащие.

**PSYCHOLOGICAL AND DIDACTIC ASPECTS OF STUDENTS ADAPTATION OF FOREIGNERS
TO THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION**

T.A. Sutyushev

Consider a practical example psychological and didactic aspects of the resettlement of foreign armies, who are studying in Russian higher military educational institutions, to the peculiarities of the educational process of these institutions.

Keywords: psychological and didactic aspects, adaptation, learning process, foreign troops.